

DEFEKTOLOGIJA

ČASOPIS ZA PROBLEME DEFEKTOLOGIJE

GODINA II

1966.

BROJ 3

Visoka defektološka škola — Zagreb

Vladimir Stančić, Franjo Dr Tonković i Gojko Zovko

SKALA ZA ISPITIVANJE STAVOVA PREMA ZAPOSLENIM SLIJEPIM OSOBAMA

UVOD

U toku posljednja dva decenija odigrale su se značajne promjene u socijalnom životu odraslih slijepih osoba. Možda je dovoljno ukazati na činjenicu da se u tom razdoblju — zahvaljujući korjenitom društveno-ekonomskom preobražaju u našoj zemlji — prevladalo segregacijske oblike života, kakvi su bili karakteristični za tu kategoriju osoba sa somatopsihičkim oštećenjima, i da danas, u pravilu, svaka uspješno rehabilitirana slijepa osoba traži i sve više nalazi svoje mjesto u sredini onih koji vide. Ta činjenica, međutim, rađa i i brojnim sociološkim i sociopsihološkim problemima u odnosima između zaposlenih osoba s teškim oštećenjima vida i »normalne« socijalne okoline. Ti odnosi mogu imati različite oblike; jedan od važnih su stavovi koje normalna socijalna okolina ima prema zaposlenim slijepim osobama i prema njihovu zapošljavanju uopće.

Stavovi koje normalna socijalna okolina u najširem smislu (dakle ona koja nije ograničena na stručnjake i na nosioce »oficijelnih« mišljenja) zauzima prema zaposlenim slijepim i prema njihovu zapošljavanju nisu uvijek adekvatni¹. Njihov je utjecaj, međutim, važan. Mogućnost i uspješnost zapošljavanja slijepih u otvorena zanimanja, osobito u uvjetima samoupravljanja, velikim dijelom ovise o subjektivnom reagiranju članova radnih organizacija na fenomene sljepoće, na posljedice sljepoće s obzirom na radnu sposobnost i sl. Prema tome, upoznavanje se tih stavova ne postavlja samo kao izraz teoretskog interesa već dobiva i prvorazredno praktično značenje. Zbog toga su autori ovog saopćenja izradili projekt istraživačkog rada koji se odnosi na ispitivanje stavova prema zaposlenim slijepim osobama i prema zapošljavanju takvih osoba, te faktora od kojih formiranje takvih stavova ovisi. Upoznavanje stavova prema zapošljavanju slijepih, i faktora od kojih oni ovise, može imati kao posljedicu:

1. Unapređenje rehabilitacije osoba s teškim oštećenjima vida. Na temelju prikupljenih podataka o onim individualnim osobinama slijepih osoba koje se

pod utjecajem rehabilitacije mogu mijenjati, a za koje se utvrdi da sa svoje strane utječu na stavove i odnos socijalne okoline prema takvim osobama, bit će moguće proučiti i predložiti pedagoške i druge mjere rehabilitacije radi njihova uspješnijeg osposobljavanja za socijalni i profesionalni život.

2. Ispitivanje će omogućiti da se prikupe podaci kako bi se utjecalo na stavove socijalne okoline prema zaposlenim slijepim osobama. Odavna je poznata činjenica da kod nekih osoba normalna vida već samo oštećen vid dovodi do ispoljavanja svojevrsnih stavova prema tim ljudima. No kako ti stavovi nisu uvijek i svuda jednaki, već su podložni manjim ili većim promjenama, to izlazi da oni ne ovise isključivo o oštećenju vida i njegovim nepromjenljivim posljedicama. Zbog toga će težište istraživanja biti postavljeno na otkrivanje onih faktora koji uvjetuju formiranje stavova prema slijepim radnicima u poduzećima i ustanovama. Polazi se s hipoteze da takvi faktori postoje kako u slijepih osoba tako i u osoba neoštećena vida, a možda i u nekim karakteristikama radne organizacije. Ako je to tako, bit će eventualno moguće, na osnovu poznavanja tih faktora u radnoj okolini osoba oštećenog vida, utjecati na tu okolinu da bi se formirali objektivniji i adekvatniji stavovi prema zaposlenim slijepim osobama.

3. Autori se nadaju da će ovo istraživanje dati prvi dokumentirani prilog socijalnoj psihologiji sljepoće kod nas.

Prvi zadatak u zamišljenom istraživanju ispitivanje je stavova socijalne okoline prema zaposlenim slijepim osobama u radnim organizacijama grada Zagreba u kojima oni rade, da bi se zatim tragalo za faktorima od kojih ti stavovi zavise. Pri ispitivanju stavova primijenit će se različite metode, npr. intervju, a među ostalima i skala za ispitivanje stavova kao svojevrsni mjerni instrument koji će moći eventualno poslužiti i pri drugim analognim istraživanjima u drugim regijama. Kao prvi zadatak u okviru zamišljenog istraživanja autori su ovog saopćenja postavili konstrukciju skale za ispitivanje stavova prema zaposlenim slijepim osobama.

KONSTRUKCIJA »SKALE ZA ISPITIVANJE STAVOVA PREMA ZAPOSLENIM SLIJEPIMA«

Skale za ispitivanje stavova općenito se sastoje iz niza mišljenja s kojima se ispitanici treba da slože ili ne slože. Guilford kaže da je stavove prema objektima stava moguće ispitivati pomoću mišljenja ili iskaza o tim objektima, budući da postoji pozitivna korelacija između onoga što ljudi misle i kažu o nečemu i onoga što će u vezi s time raditi². Ta korelacija nije savršena, ali upravo u onolikoj mjeri u kolikoj akcije ljudi koreliraju s njihovim izraženim mišljenjima moguće je da predvidimo prvo iz drugoga. Ta argumentacija Guilfordova pretpostavlja da svaki stav uključuje komponentu ponašanja i važna je samo utoliko ukoliko pomoću izraženih mišljenja želimo upoznati upravo takve stavove. Komponenta ponašanja sastoji se u tendenci k akciji prema objektu stava.^{3,4} No svaki stav ne sadrži takvu komponentu ponašanja i u takvom slučaju nije uopće bitna korelacija između onog što ljudi o objektu stava misle i kažu i što u vezi s time rade, jer se takvo nešto uopće ne pretpostavlja. Naša skala, međutim, ima svrhu da mjeri stavove s komponentom ponašanja,

budući da je u realizaciji šireg istraživanja, o kojemu je naprijed bilo govora, važno ispitivanje onih stavova prema zaposlenim slijepima na osnovu kojih bi se moglo predvidjeti i ponašanje prema njima.

U konstrukciji skale za ispitivanje stavova okoline prema zaposlenim slijepima autori su odlučili za primijene Thurstoneovu metodu »intervala koji se čine jednakima« (method of equal-appearing intervals)⁵. Iz niza razloga smatrali su je prikladnijom od Likertove metode; jedan od razloga sastoji se u tome što Likertova metoda daje jednaku težinu svim stavovima u skali, dok u stvari postoji slaba vjerojatnost da svi oni ukazuju na jednako povoljne ili nepovoljne stavove⁶. Drugi razlog za primjenu Thurstoneove metode bio je taj što je ona omogućila da se već u samoj fazi konstrukcije skale, odnosno u fazi ispitivanja njenih psihometrijskih karakteristika, saznaju neke reakcije izvjesnih populacija na slijepoću⁷.

Autori su, naravno, svjesni i nedostataka skale i potrebe da se ona usavrši. Kao što je rečeno, postupak u konstrukciji SZS skale (Skale za ispitivanje stavova prema zaposlenim slijepima) u skladu je s klasičnim principima Thurstoneove metode. Najprije se od skupine subjekata, koja je obuhvaćala osobe različitih profesija (nekoliko studenata Visoke defektološke škole, službenika organa vlasti, službenika u kadrovskim službama radnih organizacija, radnika iz proizvodnje itd.) za koje se pretpostavljalo da imaju različita mišljenja o zaposlenim slijepima i o zapošljavanju slijepih, zatražilo da na list papira napišu što misle o zapošljavanju slijepih, o mogućnostima njihova radnog uspjeha u zaposlenju, o njihovim radnim sposobnostima i o nekim karakteristikama ličnosti. Na taj je način bilo sakupljeno oko 400 mišljenja od kojih su autori izabrali 46 za dalji postupak na osnovu nekoliko kriterija. Ti su kriteriji bili slijedeći: 1. Mišljenje treba da bude relevantno za problem o kojemu se radi; 2. Mišljenje treba da bude jasno, relativno kratko i takvo da dopušta samo jednu interpretaciju; 3. Svako mišljenje treba da sadrži samo jednu ideju; 4. Ono mora biti takvo da ga se može prihvatiti ili odbaciti; 5. Niz mišljenja kao cjelina, prema ocjeni istraživača, treba da obuhvati kontinuum od najpovoljnijih za zaposlene slijepe preko neutralnih do najnepovoljnijih. Iako su autori pri izboru mišljenja imali te kriterije u vidu, ipak se pokazalo da su neka od izabranih mišljenja nejasna i neodređena, da dopuštaju više interpretacija, a isto tako i njihov položaj na kontinuumu povoljnost-nepovoljnost nije bio dovoljno tačno određen. To je bilo ispravljeno kasnije, kada su mišljenja ocjenjivali nezavisni ocjenjivači.

Svako od 46 izabranih mišljenja bilo je otisnuto na zasebnom papiriću. Bile su zatim formirane dvije grupe subjekata; jedna se sastojala od 100 studenata različitih godišta Visoke defektološke škole u Zagrebu a druga od 30 slijepih osoba zaposlenih u različitim radnim organizacijama grada Zagreba. Od jedne i druge grupe subjekata bilo je zatraženo da svrstaju svih 46 mišljenja u 11 kategorija prema njihovoj povoljnosti za slijepe, i to od jedanaeste najpovoljnije do prve najnepovoljnije kategorije. Pri tome su subjekti naročito upozoreni na to da mišljenja u kategorije svrstaju tako da razlike među njima budu što je moguće više jednake: ako subjekt npr. jedno mišljenje svrsta u kategoriju 7, a drugo u kategoriju 8, tada razlika u povoljnosti za slijepe između jednog i drugog mišljenja treba da bude jednaka razlici između mišljenja svrstanih u kategoriju 8 i 9. Pošto su na taj način mišljenja svrstana u katego-

rije, za svako je mišljenje izračunat medijan (Md), kao ona vrijednost koja treba da reprezentira sudove svih stotinu videćih, odnosno trideset slijepih subjekata o povoljnosti određenog mišljenja za slijepe. Drugim riječima, medijan treba da reprezentira sva različita svrstavanja nekog mišljenja u kategorije prema procjenama ocjenjivača. Kao indeks varijabilnosti procjena subjekata o nekom mišljenju izračunato je semi-interkvartilno odstupanje (Q) za svako mišljenje. Što su se subjekti više međusobno slagali u pogledu položaja nekog mišljenja na kontinuumu povoljnost-nepovoljnost, to je Q za to mišljenje bio manji. Veličina Q je respektirana pri užem izboru mišljenja koja će ući u skalu.

Iako je u takvoj situaciji medijan jedina upotrebljiva reprezentativna vrijednost zbog tzv. »efekta kraja distribucije« (end effect), autori su svjesni i ograničenja njegove primjene. Izračunate medijalne vrijednosti za pojedina mišljenja interpolirane su unutar pojedinih kategorija; takva interpolacija pretpostavlja, međutim, kontinuitet unutar kategorija i jednakost razlika među njima. Zbog toga se ispravnost postupka u velikoj mjeri osniva na realizaciji zahtjeva da subjekti svrstavaju mišljenja u kategorije tako da razlike među njima budu jednake.

Kao suci, koji su svrstavali mišljenja u kategorije na kontinuumu »povoljnost-nepovoljnost« poslužila je stotina studenata Visoke defektološke škole u Zagrebu. Reprezentativnost uzorka u takvom slučaju nije potrebna; nađeno je, naime, da skalne vrijednosti mišljenja (tj. medijalne vrijednosti svih svrstavanja pojedinih mišljenja u kategorije) ne zavisi od stava ocjenjivača. Oni redovito smatraju da je neko mišljenje povoljno, neutralno ili nepovoljno o nekom objektu, bez obzira da li se oni s tim mišljenjem slažu ili ne; to su pokazali Pintner i Forlano te Eysenck i Crown⁷. Uhrbrock, ispitujući slaganje između pet vrlo različitih grupa ocjenjivača u ocjenjivanju povoljnosti velikog broja mišljenja u jednoj općoj skali, našao je korelaciju koja se kretala od 0,96 do 0,97⁸.

Da bi autori dobili vlastitu empirijsku potvrdu te spoznaje upotrijebili su kao drugu grupu ocjenjivača stupnja povoljnosti istih 46 mišljenja o zaposlenim slijepima trideset slijepih zaposlenih osoba. Za svih 46 mišljenja, koja su uzeta u postupak, nađena je korelacija između ocjena studenata Visoke defektološke škole i ocjena slijepih odraslih osoba 0,92. Kada je pak iz skupine od 46 mišljenja izabrano njih 25 na osnovu kriterija o kojima će kasnije biti govora, tada se korelacija između jedne i druge grupe ocjenjivača popela na 0,97, što je u skladu s podacima iz literature. Slaganje između jednih i drugih ocjenjivača vidi se iz tablice 1.

Kao baza za konstrukciju skale SZS uzeta su svrstavanja u kategorije koja su vršili studenti, dok je skupina slijepih zaposlenih osoba služila samo za uspoređivanje i kontrolu. Kao što je spomenuto, od 46 mišljenja, koja su svrstali studenti VDS u 11 kategorija na kontinuumu povoljnost-nepovoljnost, autori su izabrali 25 koja su ušla u užu izbor za konstrukciju SZS skale. Izbor se vršio na osnovu slijedećih kriterija: 1. Težilo se da se dobije kontinuum medijalnih vrijednosti od najviših do najnižih; 2. Kada se radilo o mišljenjima s identičnim ili vrlo sličnim medijalnim vrijednostima izabrana su ona s manjim semi-interkvartilnim odstupanjem; 3. U iznimnim slučajevima zadržana su mišljenja i s većim Q, ako se autorima činilo da imaju značajnu manifestnu valjanost (face validity).

TABLICA 1.

MEDIJALNE VRIJEDNOSTI I RANG 25 MIŠLJENJA NA OSNOVU SVRSTAVANJA U KATEGORIJE NA KONTINUUMU POVOLJNOST-NEPOVOLJNOST KOJA SU VRŠILI a) STUDENTI VISOKE DEFEKTOLOŠKE ŠKOLE I b) ZAPOSLENE SLIJEPE OSOBE

Registar- ski broj mišljenja	Medijalna vrijednost mišljenja na osnovu ocjena studenata	Medijalna vrijednost mišljenja na osnovu ocjena zaposlenih slijepih	Rang mi- šljenja po ocjenama studenata	Rang mi- šljenja po ocjenama zaposlenih slijepih
11	10,44	10,50	1	1,5
3	10,30	9,70	2	3,5
14	10,10	10,50	3	1,5
1	9,50	9,33	4	4
5	9,25	9,70	5	3,5
16	8,95	8,90	6	7
19	8,40	8,10	7	9
13	7,97	6,50	8	11,5
18	7,85	9,00	9	6
17	6,97	7,50	10	10
15	6,67	8,33	11	8
25	6,05	6,16	12	13
36	5,19	5,75	13	14
45	4,77	6,50	14	11,5
22	4,63	5,25	15	15
29	3,85	4,50	16	16
43	3,65	3,50	17	17
39	3,19	3,35	18	18
37	2,78	2,78	19	20
44	2,71	3,60	20	19
42	2,62	1,94	21	23
38	2,56	1,75	22	24
41	2,32	2,11	23	22
40	1,85	2,12	24	21
31	1,25	1,33	25	25

Medijalna vrijednost svakog mišljenja množena je sa 100, kako bi se izbjegao decimalni zarez, i tako su dobivene skalne vrijednosti za svako pojedino mišljenje. Mišljenja sa skalnim vrijednostima od 785–1044 smatrana su povoljnima, ona sa skalnim vrijednostima 463–697 neutralnima, a s vrijednostima od 125–385 nepovoljnima za slijepce. To je u skladu s načinom svrstavanja mišljenja u kategorije, kojom prilikom su ocjenjivači, među ostalim, dobili i ovakvu uputu: »Kao pomoć pri ovoj podjeli mišljenja u skupine savjetujem vam da ih najprije podijelite u tri skupine: skupinu povoljnih mišljenja za slijepce, skupinu neutralnih mišljenja za slijepce i skupinu nepovoljnih mišljenja za slijepce. Zatim prvu skupinu (tj. skupinu povoljnih mišljenja) podijelite u 4 skupine od najpovoljnije do manje povoljnih; srednju skupinu podijelite

u 3 skupine: u ona mišljenja koja teže k povoljnima, u ona koja su sasvim neutralna, te u ona koja teže k nepovoljnima; posljednju, tj. nepovoljnu skupinu, podijelite opet u 4 podskupine, tj. u ona mišljenja koja su nepovoljna za slijepe, zatim nepovoljnija, još nepovoljnija i sasvim nepovoljna za slijepe.« Prema tome, kategorije od 7,5 do 11,5 su povoljne, od 4,5 do 7,5 su neutralne, a od 0,5 do 4,5 nepovoljne (9) i, analogno tome, na isti su način podijeljene skalne vrijednosti koje nisu ništa drugo do medijalne vrijednosti kategorija koje pripadaju pojedinim mišljenjima pomnožene sa 100.

Skalne vrijednosti svih izabranih 25 mišljenja, kao i njihova semi-interkvartilna odstupanja prikazana su u tablici 2.

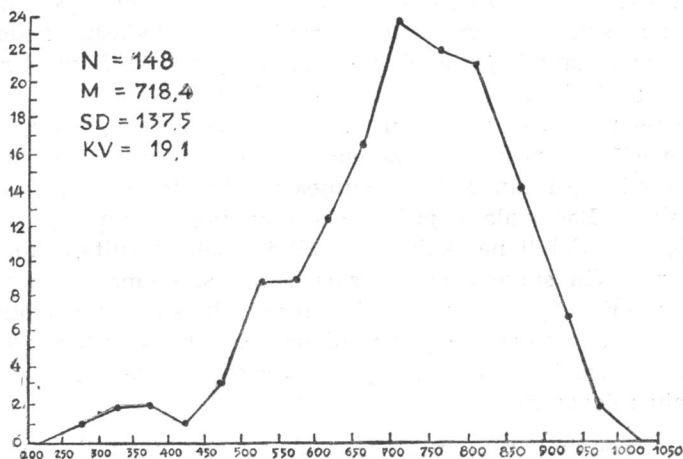
PSIHOMETRIJSKE KARAKTERISTIKE SZS SKALE

Bilo je izvršeno ispitivanje da bi se ustanovile neke preliminarnne psihometrijske karakteristike SZS skale. U prvom je redu namjera autora bila da ustanove pouzdanost skale, ali usput su izvedeni neki zaključci o njezinoj osjetljivosti, objektivnosti i valjanosti. Nažalost, zasad nije bilo vremena i ostalih mogućnosti da se ta svojstva skale ustanove na ispitivanju reprezentativnog uzorka. U formiranju reprezentativnog uzorka moglo se teoretski ići u dva pravca: on bi mogao reprezentirati ukupnu odraslu populaciju grada Zagreba ili čak šire regije, ili bi pak mogao reprezentirati odraslu populaciju zaposlenih u onim radnim organizacijama u kojima slijepi rade. Implikacije takvih postupaka bile bi, naravno, različite. Zbog niza razloga autori su izabrali jednostavniji put. Kako je glavni cilj bio da se ustanovi pouzdanost skale, a podaci za tu svrhu vjerojatno ne ovise u velikoj mjeri o reprezentativnosti uzorka, to su ispitivanja bila izvršena na uzorku koji je bio lako dohvatljiv (incidental sample), a to su bili studenti prve godine studija na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu (šk. god. 1965/66). Autori su, naravno, svjesni rizika u donošenju generalizacije na osnovu podataka dobivenih s takvim uzorkom. No neka bude ponovo spomenuto da su ispitivanja poduzeta samo za dobivanja preliminarnih podataka o psihometrijskim karakteristikama skale.

Za utvrđivanje pouzdanosti skale prvim se ispitivanjem obuhvatilo 174 studenata; drugo je ispitivanje bilo provedeno četiri tjedna kasnije i obuhvatilo je 148 studenata. Pouzdanost skale računata je na 108 subjekata koji su sudjelovali u prvom i drugom ispitivanju. Distribucija rezultata na skali svih 148 subjekata, koji su sudjelovali u drugom ispitivanju, poslužila je za zaključke o osjetljivosti skale i za pokušaj da se dobe preliminarni podaci o njezinoj valjanosti.

Osjetljivost skale. — Osjetljivost nekog mjernog instrumenta sastoji se u njegovu svojstvu da registrira i male razlike u onoj osobini koju mjeri. Neka skala za ispitivanje stavova bit će osjetljiva ako će dijagnosticirati male razlike i nijanse u povoljnosti odnosno nepovoljnosti stavova prema njihovu objektu. Osjetljivost skale može se vidjeti iz distribucije rezultata, odnosno iz njihove varijabilnosti izražene standardnom devijacijom ili — s više opravdanja — koeficijentom varijacije koji se dobije ako se SD podijeli s pripadnom aritmetičkom sredinom a dobiveni kvocijent pomnoži sa 100. Distribucija rezultata grupe od 148 subjekata drugog ispitivanja zajedno s pripadnim vrijednostima za M, SD i KV prikazana je u sl. 1. Iz ove je slike vidljivo da je distribucija

nešto negativno asimetrična, što ukazuje na tendencu ispitivane skupine da zauzmu povoljnije stavove prema zaposlenim slijepima. Distribucija te njezina standardna devijacija pokazuju, nadalje, da je SZS skala prilično osjetljiva i da su rezultati smješteni u rasponu od najnižih do najviših vrijednosti skale. Neutralne kategorije i, prema tome, neutralne skalne vrijednosti, kao što znamo od prije, idu od 450–750 (to su u stvari interpolirane skalne vrijednosti), a $M = 718,4$, što je prilično u skladu jedno s drugim, budući da dobivena M pada u raspon neutralnih kategorija. Na osnovu toga moguća je spekulacija da se ispitivana skupina u svojim stavovima prema slijepima možda ne razlikuje mnogo od opće populacije. U idealnom slučaju M bi trebalo da odgovara središnjoj tački raspona 450–750, tj. ona bi tada bila 600. Razlika između 718,4 i 600 proizlazi iz negativne asimetričnosti distribucije.

Slika 1. Distribucija rezultata 148 subjekata prilikom drugog ispitivanja na SZS skali

Objektivnost SZS skale. — Objektivnost skale u smislu nezavisnosti ocjena od ocjenjivača potpuna je i uvjetovana samom njezinom konstatacijom i načinom ocjenjivanja o kojem će biti govora na kraju ovog saopćenja. Objektivnost može biti narušena jedino najbanalnijim pogreškama ocjenjivača u ocjenjivanju i izračunavanju ukupnog rezultata pojedinog ispitanika. Provjeravanjem postupka takve se pogreške mogu izbjeći.

Pouzdanost skale. — Pouzdanost skale bila je, kao što je vidljivo iz prijašnjeg izlaganja, ustanovljena pomoću test-retest metode i to na osnovu rezultata 108 subjekata koji su sudjelovali u prvom i u drugom ispitivanju pomoću SZS skale u intervalu od četiri tjedna. Korelacija između rezultata oba ispitivanja, izražena Pearsonovim r , iznosi 0,725. Ona nije naročito visoka ali ni pretjerano niska; nije mnogo niža čak od koeficijenata pouzdanosti nekih testova inteligencije, na osnovu čega bi se moglo zaključiti da je skala upotrebljiva s obzirom na to njezino mjerno svojstvo.

Valjanost skale. — Valjanost jedne skale za ispitivanje stavova možemo promatrati s dva aspekta: u prvom redu radi se o pitanju ispituje li skala

doista one stavove za koje je namijenjena; tu se, nadalje, radi o valjanosti skale kao cjeline i o valjanosti ili relevantnosti svakog pojedinog mišljenja za skalu kao cjelinu. Ovo posljednje lako je razumjeti: u krajnjoj situaciji, ako nijedno mišljenje nije relevantno za skalu kao cjelinu, tada je skala potpuno heterogena i ne ispituje nikakvu posebnu vrstu stavova. Drugi se aspekt odnosi na empirijsku valjanost skale, tj. na pitanje da li rezultati na skali mogu poslužiti i kao prediktori ponašanja.

Da se najprije zadržimo na prvom aspektu valjanosti. U nekom je smislu sadržajna analiza mišljenja, iz kojih se skala sastoji, bila provedena u samim postupcima njezine konstrukcije. Ako se veliki broj ocjenjivača normalnog vida i slijepih slaže da je neko mišljenje upravo u određenom intenzitetu povoljno ili nepovoljno za zaposlene slijepce, tada je teško ne prihvatiti misao da je to mišljenje valjano i za ispitivanje stavova prema zaposlenim slijepima. Konstrukcijom skale uglavnom su odstranjena sva nejasna, nedovoljno određena i dvosmislena mišljenja, dakle ona mišljenja koja nisu relevantna za problem, tj. za ispitivanje stavova prema slijepima. Da li je to ipak više ili manje uspješno može se pokušati ustanoviti i postupkom za utvrđivanje »test-item« korelacije, tj. postupkom kojemu je cilj da ustanovi kakvo je slaganje između ukupnih rezultata koje su subjekti dobili na skali i izbora pojedinih mišljenja skale. Racionala koja leži u osnovi tog postupka je slijedeća: Ako subjekti, koji su dobili na skali kao cjelini visoke rezultate koji ukazuju na povoljnost njihovih stavova prema zaposlenim slijepima, odabiru neko pojedinačno mišljenje koje ima nisku skalnu vrijednost, tj. nepovoljno je za slijepce, i obratno, ako to mišljenje ne odabiru subjekti s niskim ukupnim rezultatom na skali, znači da je to mišljenje obratno od skale kao cjeline, da ono nije za skalu relevantno.

Valjanost pojedinih mišljenja skale, u opisanom smislu slaganja pojedinog mišljenja sa skalom kao cjelinom, autori su pokušali odrediti pomoću koeficijenta kontingencije C izračunatog posredstvom hi kvadrata. Hi kvadrat za svako mišljenje računat je na osnovu 2×3 tablice kontingencije, gdje su dva stupca činile: 1. kategorija subjekata koja je neko mišljenje iz SZS skale odabrala i 2. kategorija subjekata koja to isto mišljenje nije odabrala. Tri reda tablice kontingencije činile su tri kategorije subjekata prema svom ukupnom rezultatu, tj. kategorije »povoljnih«, »neutralnih« i »nepovoljnih« stavova prema zaposlenim slijepima. Upravo radi toga da bi se slijepi prema ukupnom rezultatu mogli rasporediti u te tri kategorije, dana je prednost primjeni koeficijenta kontingencije C na bazi hi kvadrat testa pred primjenom fi koeficijenta ili tetrahoričnog koeficijenta korelacije. Značajnost C koeficijenta izvođena je na osnovu značajnosti hi kvadrata. Za neka mišljenja nije bilo moguće izračunati hi kvadrat, odnosno koeficijent kontingencije C zbog toga jer je to mišljenje izabrao suviše mali broj subjekata. Poteškoća postupka uvjetovana je time što je, prema uputstvu za primjenu skale, moguće da svaki ispitanik odabere samo pet mišljenja, što ima svog opravdanja. U tablici 2. prikazane su skalne vrijednosti za svako mišljenje, semi-interkvartilna odstupanja, C koeficijenti i P . Kako je redosljed mišljenja jednak onome koji je bio dan u skali prilikom ispitivanja, to je za svako mišljenje ovdje dan i rang prema njegovoj skalnoj vrijednosti.

TABLICA 2.

MISLJENJA U PRELIMINARNOJ FORMI SZS SKALE SA SKALNIM VRIJEDNOSTIMA,
RANGOM PREMA SKALNIM VRIJEDNOSTIMA, SEMI-INTERKVARTALNIM
ODSTUPANJIMA, C KOEFICIJENTOM I SA P

Redni broj	Mišljenje	Skalna vrijednost	Rang prema skalnoj vrijednosti	Q	C	P
1	2	3	4	5	6	7
1.	Slijepa osoba može sama na zadovoljavajući način rješavati poteškoće na radnom mjestu	950	4	1,38	0,22	P < 0,05
2.	Slijepi su više skloni da mijenjaju radno mjesto nego radnici koji vide	271	20	1,16	—	—
3.	Među slijepima nalazimo isto toliko egoista kao i među ljudima koji vide	605	12	1,30	0,12	P > 0,05
4.	Zaposleni slijepi lakše podnose sljepoću nego nezaposleni slijepi	840	7	1,64	0,31	P < 0,01
5.	Slijepi se osobe teško snalaze na radnim mjestima među ljudima koji vide	278	19	1,22	0,30	P < 0,01
6.	Slijepi pokazuju više ustrajnosti nego ljudi koji vide	1044	1	1,11	0,33	P < 0,01
7.	Radom se u slijepih formiraju osobne slične osobinama ostalih ljudi	895	6	1,49	0,23	P < 0,05
8.	Problem egzistencije slijepih lakše bi se rješavao pružanjem socijalne pomoći slijepima nego njihovim zapošljavanjem	256	22	1,61	0,23	P < 0,05
9.	Slijepi pokazuju isto toliko razlika u sposobnostima kao i ljudi koji vide	785	9	1,77	0,21	P < 0,05
10.	Specijalne radionice za slijepi najprikkladnije su mjesto za njihovo zapošljavanje i uspjeh u radu	519	13	1,66	0,18	P < 0,05
11.	Slijepi su sposobni samo za vrlo jednostavne poslove	185	24	1,02	—	—
12.	Slijepi se osobe dobro snalaze na radnim mjestima među ljudima koji vide	925	5	1,29	0,17	P > 0,05
13.	Na nekim radnim mjestima slijepi postižu bolji radni uspjeh od ljudi koji vide	1010	3	0,96	0,24	P < 0,01
14.	Slijepi se osobe vrlo osjetljive	365	17	1,56	0,39	P < 0,01
15.	Slijepi se osobe ne mogu u tolikoj mjeri osposobiti za rad kao ljudi koji vide	319	18	1,38	0,35	P < 0,01
16.	Svaka je slijepa osoba sposobna za neko zanimanje	1030	2	1,13	0,38	P < 0,01
17.	Za slijepi je najprikkladnije ako rade među radnicima koji vide	797	8	1,85	0,02	P > 0,05

1	2	3	4	5	6	7
18. Zapošljavanje slijepih može biti otežano udaljenošću između mjesta stanovanja i radnog mjesta		477	14	1,53	0,21	P < 0,05
19. Slijepi pokazuju nedovoljno razumijevanje za potrebe drugih ljudi		232	23	1,22	—	—
20. Slijepi je čovjek potpuno ovisan o svojoj okolini		125	25	1,01	0,55	P < 0,01
21. Slijepi ne postižu radni uspjeh na onim radnim mjestima za koja nisu osposobljeni		463	15	1,33	0,22	P < 0,05
22. Slijepi osobe ne moraju nužno imati poteškoća u ophođenju s drugim ljudima		697	10	0,81	0,23	P < 0,05
23. Slijepi osjećaju veću potrebu nego drugi ljudi da se netko o njima brine na radnom mjestu		385	16	1,26	0,19	P < 0,05
24. Sljepoća je zapreka za radni uspjeh samo na nekim radnim mjestima		667	11	1,46	0,18	P > 0,05
25. Slijepi radnici dolaze češće u sukob s ostalim radnicima nego oni koji vide		262	21	1,01	—	—

Na osnovu podataka u tablici 2 sva se mišljenja u skali mogu podijeliti u četiri skupine:

1. Prvoj skupini pripadaju mišljenja za koja su dobiveni statistički značajni koeficijenti kontingencije bilo na 5% ili na 1% razini značajnosti. U ovu skupinu spadaju mišljenja pod rednim brojem 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21 i 23, dakle ukupno 15 mišljenja. Iako su koeficijenti kontingencije relativno niski, oni ukazuju na tendencu tih mišljenja da razlikuju subjekte u njihovim stavovima prema zaposlenim slijepima u istom pravcu kao što ih razlikuje skala kao cjelina.

2. U drugu skupinu pripadaju mišljenja za koja su, doduše, dobiveni pozitivni koeficijenti kontingencije, ali su statistički neznčajni. U tu skupinu pripadaju mišljenja pod rednim brojem 3, 10, 12, 17 i 24, ukupno dakle 5 mišljenja.

3. U treću bi skupinu pripadala mišljenja s negativnim statistički značajnim koeficijentom kontingencije. U tu skupinu pripada samo mišljenje s rednim brojem 22. Taj negativni koeficijent kontingencije pokazuje da to mišljenje sadržava tendencu da razlikuje subjekte u obratnom pravcu no što to čini skala kao cjelina. Dok to mišljenje po svojoj skalnoj vrijednosti pripada neutralnima, u najvećem broju slučajeva birali su ga oni subjekti čiji je ukupan rezultat na skali pokazivao povoljan stav prema zaposlenim slijepima.

4. U četvrtu skupinu mišljenja pripadaju ona za koja se nije mogao izračunati niti hi kvadrat te prema tome niti koeficijent kontingencije C. Uzrok je tome činjenica da je ta mišljenja birao premali broj subjekata da bi računanje hi kvadrata imalo smisla i statističkog opravdanja. Npr. mišljenje br. 19 nije izabrao ni jedan subjekt. U tu skupinu pripadaju mišljenja br 2, 11, 19 i 21, dakle ukupno četiri. Taj premali broj izbora uvjetovan je s jedne strane time što je broj izbora uopće bio graničen samo na pet, a s druge strane i

sastavom koji je blago negativno asimetričan, tj. nagnut prema povoljnom dijelu skale. Treba napomenuti da ta rijetko odabirana mišljenja spadaju u skupinu nepovoljnih (vidi tablicu 3).

Od svih mišljenja u konačni oblik skale nije odabrano samo ono s negativnim koeficijentom kontingencije, dok su zadržana mišljenja s neznačajnim koeficijentima, kao i ona kojima koeficijent C nije bilo moguće izračunati. Za ta mišljenja, koja su zadržana, nije naime dokazano da je njihovo slaganje sa skalom kao cjelinom beznačajno; zasad nije samo dokazano da je značajno. Autori su ta mišljenja zadržali na osnovu vjerovanja da je njihov sadržaj ipak relevantan za ispitivane stavove te da će se u jednom reprezentativnom uzorku naći značajno slaganje između tih mišljenja i skale kao cjeline. Interesantno je napomenuti da su neznačajni koeficijenti kontingencije dobiveni većinom za mišljenja koja su po svojim skalnim vrijednostima neutralna; od ukupno šest neutralnih mišljenja za tri ili 50% dobiveni su neznačajni C; od devet povoljnih mišljenja neznačajni C imaju dva ili 22%, a od deset nepovoljnih mišljenja ni jedno nema neznačajan C, iako ima doduše neustanovljen C njih četiri. Pregled tih podataka dan je u tablici 3.

TABLICA 3.

PREGLED KOEFICIJENATA KONTINGENCIJE C ZA 25 MIŠLJENJA U SZS SKALI

Mišljenje	Koeficijenti kontingencije C				
	Ukupan broj	Statistički značajni	Statistički neznačajni	Negativni	Neustanovljeni
Povoljna mišljenja	9	7	2 (22%)	—	—
Neutralna mišljenja	6	2	3 (50%)	1	—
Nepovoljna mišljenja	10	6	—	—	4
Ukupno	25	15	5	1	4

Karakteristično je da upravo neutralna mišljenja imaju najviše beznačajnih koeficijenata C. To vjerojatno proizlazi upravo iz njihove »neutralnosti«; ona su naime takva da se pri njihovu izboru subjekti najviše kolebaju te ih biraju kako oni koji imaju na skali ukupan povoljan rezultat za slijepe tako i oni kojima je ukupan rezultat bilo neutralan bilo nepovoljan za slijepe. Neustanovljene koeficijente kontingencije imaju samo mišljenja s nepovoljnim skalnim vrijednostima, što možda proizlazi iz činjenice da je čitava distribucija rezultata donekle negativno asimetrična, tj. nagnuta prema povoljnijim vrijednostima skale. To znači da je uopće manji broj subjekata birao nepovoljna mišljenja, uslijed čega nije bilo baze za računanje hi kvadrata i C koeficijenta.

Konačna valjanosti skale ustanovit će se u njezinoj upotrebi empirijskom validacijom; tada će se, naime, vidjeti u kojoj se mjeri stavovi ispitanika, izraženi rezultatom na skali, slažu sa stvarnim postupcima prema zaposlenim sli-

jepima i njihovom zapošljavanju. To je zadatak koji tek stoji pred autorima ovog projekta.

Vjerodostojnost subjekata. — Kod svih testova se postavlja pitanje vjerodostojnosti subjekata, naime pitanje da li oni na mjernom instrumentu rade prema svom najboljem znanju, sposobnosti ili uvjerenju. Kod skala za ispitivanje stavova taj je problem značajniji nego kod testova sposobnosti ili znanja. Pitanje vjerodostojnosti subjekata rješava se donekle već računanjem pouzdanosti skale. No podatak o pouzdanosti skale, koji nam daje koeficijent pouzdanosti, možemo u individualnom ispitivanju dopuniti sadržajnom analizom mišljenja koje je ispitanik izabrao. U skali ima, naime mišljenja koja se međusobno kontroliraju. Tako se npr. međusobno kontroliraju mišljenja »Slijepi se osobe teško snalaze na radnim mjestima među ljudima koji vide« i »Slijepi se osobe dobro snalaze na radnim mjestima među ljudima koji vide«. Ako neki ispitanik izabere oba ova kontradiktorna mišljenja, znači da je u radu na skali bio površan ili da je svoj zadatak uopće shvatio neozbiljno te je njegova vjerodostojnost mala. Isto se tako međusobno kontroliraju mišljenja »Slijepi su sposobni samo za vrlo jednostavne poslove« i »Slijepi su zapreka za radni uspjeh samo na nekim radnim mjestima« itd.

ANALIZA REZULTATA NA SKALI SZS KOJE SU POSTIGLI SUBJEKTI UPOTREBLJENOG UZORKA

Iako je uzorak studenata Ekonomskog fakulteta u Zagrebu u prvom redu poslužio za to da bi se ustanovila neka mjerna svojstva SZS skale, ipak nam njihovi rezultati na ovoj skali mogu pružiti i neke podatke o stavovima te skupine prema zaposlenim slijepima i njihovu zapošljavanju. Naravno, sve generalizacije na osnovu tih rezultata treba prihvatiti vrlo oprezno, budući da uzorak ne predstavlja opću populaciju na koju se zaključci eventualno žele protegnuti. Tako su npr. generacije na osnovu ispitivanog uzorka sigurnije u odnosu na studente Ekonomskog fakulteta, manje su sigurne u odnosu na sve studente u Zagrebu; možda one u izvjesnom smislu još vrijede za osobe s fakultetskom naobrazbom, a vrlo je sumnjivo da li se mogu odnositi na opću odraslu populaciju.

Ispitivani uzorak u cjelini više je sklon povoljnim nego neutralnim ili nepovoljnim stavovima prema zaposlenim slijepima i njihovu zapošljavanju. To je pozitivno, naročito zbog toga što se ovdje radi o budućim ekonomistima koji kasnije mogu imati utjecaja na problematiku slijepih. Najveći procent svih subjekata (68%) smatra da zaposleni slijepi lakše podnose sljepoću nego nezaposleni slijepi, što može biti pozitivno za zapošljavanje slijepih (bez obzira što je »podnošenje« sljepoće neadekvatan stereotip s obzirom na slijepi). U istom smislu može djelovati drugo mišljenje koje odabire 57% subjekata, naime da je svaka slijepa osoba sposobna za neko zanimanje. Izrazito nepovoljna mišljenja o slijepima, npr. da slijepi pokazuju nedovoljno razumijevanje za potrebe drugih ljudi, ne odabire nijedan od subjekata ili ih odabire vrlo malo. Tako npr. mišljenje »Slijepi radnici dolaze češće u sukob s ostalim radnicima nego oni koji vide« odabralo je samo pet subjekata itd. Ima, naravno, idealizacija i iskazivanja posebnog poštovanja prema slijepima, što je poznata reak-

cija videćih ljudi. Tako npr. 42°/o subjekata smatra da slijepe osobe pokazuju više ustrajnosti nego ljudi koji vide.

PRIKAZ SZS SKALE

Na kraju neka bude prikazana SZS skala s uputstvom za primjenu i ocjenjivanje. Skala izgleda ovako:

SZS SKALA

Prezime i ime ..... spol ..... dob .....
 zanimanje ..... poduzeće ili ustanova u kojoj
 radi ..... radno mjesto .....
 mjesto ispitivanja ..... datum ispitivanja .....

Uputa za rad

Niže je navedeno 24 mišljenja o zaposlenim slijepim osobama. Molimo vas da pažljivo pročitate **sva navedena mišljenja** i odaberete od njih **pet mišljenja** s kojima se najviše slažete te zaokružite njihove redne brojeve koji se nalaze na lijevoj strani uz svako mišljenje. Molimo radite pažljivo i savjesno. Vrijeme rada nije ograničeno.

Mišljenja

Redni broj	Skalna vrijednost
1. Slijepa osoba može sama na zadovoljavajući način rješavati poteškoće na radnom mjestu	.....
2. Slijepi su više skloni da mijenjaju radno mjesto nego radnici koji vide	.....
3. Među slijepima nalazimo isto toliko egoista kao i među ljudima koji vide	.....
4. Zaposleni slijepi lakše podnose sljepoću nego nezaposleni slijepi	.....
5. Slijepe se osobe teško snalaze na radnim mjestima među ljudima koji vide	.....
6. Slijepi pokazuju više ustrajnosti nego ljudi koji vide	.....
7. Radom se u slijepih formiraju osobe ne slične osobinama ostalih ljudi	.....
8. Problem egzistencije slijepih lakše bi se rješavao pružanjem socijalne pomoći slijepima nego njihovim zapošljavanjem	.....
9. Slijepi pokazuju isto toliko razlika u sposobnostima kao i ljudi koji vide	.....
10. Specijalne radionice za slijepe najprikladnije su mjesto za njihovo zapošljavanje i uspjeh u radu	.....
11. Slijepi su sposobni samo za vrlo jednostavne poslove	.....
12. Slijepe se osobe dobro snalaze na radnim mjestima među ljudima koji vide	.....
13. Na nekim radnim mjestima slijepi postižu bolji radni uspjeh od ljudi koji vide	.....
14. Slijepe su osobe vrlo osjetljive	.....
15. Slijepe se osobe ne mogu u tolikoj mjeri osposobiti za rad kao ljudi koji vide	.....

16. Svaka je slijepa osoba sposobna za neko zanimanje . . . . .
  17. Za slijepce je najprikladnije ako rade među radnicima koji vide . . . . .
  18. Zapošljavanje slijepih može b'iti otežano zbog udaljenosti između mjesta stanovanja i radnog mjesta . . . . .
  19. Slijepi pokazuju nedovoljno razumijevanje za potrebe drugih ljudi . . . . .
  20. Slijep čovjek potpuno je ovisan o svojoj okolini . . . . .
  21. Slijepi ne postižu uspjeh na onim radnim mjestima za koja nisu osposobljeni . . . . .
  22. Slijepi osjećaju veću potrebu nego drugi ljudi da se netko o njima brine na radnom mjestu . . . . .
  23. Slijepoća je zapreka za radni uspjeh samo na nekim radnim mjestima . . . . .
  24. Slijepi radnici dolaze češće u sukob s ostalim radnicima nego oni koji vide . . . . .
- Zbroj: .....

Rezultat: .....

Kao što je navedeno i u »Uputi«, svaki ispitanik može odabrati samo pet mišljenja; pošto je to učinio, ocjenjivač unosi u rubrike na desnoj strani skale za svako odabrano mišljenje odgovarajuću skalnu vrijednost koja je navedena u tablici 2. Skalne se vrijednosti zbroje te se njihov zbroj unese u za to određenu rubriku. Taj se zbroj podijeli s 5 da bi se dobila aritmetička sredina skalnih vrijednosti koja je i konačni rezultat nekog ispitanika u SZS skali.

BILJEŠKE

¹ Vidi npr. »Stav osoba s vidom prema slijepima« (Izvod iz knjige Pierre Henri: Slijepi i društvo) u: Socijalna misao, XII, 10, 1965, str. 489—494.

² Guilford J. P.: Psychometric Methods, Mc Graw Hill, New York, 1954, str. 457.

³ Stančić V.: Specijalna psihologija — Opći dio. VDS, Zagreb, 1964, str. 131.

⁴ Katz D. i Stotland E.: A Preliminary Statement to a Theory of Attitude Structure and Change, u Koch S.: Psychology: A Study of a Science. Mc Graw Hill, New York, 1959.

⁵ Guilford J. P.: op. cit., str. 456—459.

⁶ Goodenough F.: Mental Testing. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1961, str. 381.

⁷ Pintner R. i Forlano G.: The Influence of Attitude upon Scaling of Attitude Items. J. soc. Psychol. 1937, 8, 39—45. — Eysenck H. J. i Crown S.: An Experimentale Study in Opinion-attitude Methodology. Int. J. Opin. Att. Res., 1949, 3, 47—86. Oboje citirano prema Guilford J. P.: op. cit., str. 458, 465 i 468.

⁸ Uhrbrock R. S.: Standardization of 724 Rating Scale Statements. Personnel Psychology, 1950, 3, 285—316. Citirano prema Tiffin J. i Mc Cormick E.: Industrial Psychology. Prentice — Hall, Englewood Cliffs, 1958, str. 217—219.

⁹ Kao razdjelne tačke kategorija uzete su 0,5; 1,5; 2,5 itd. budući da se svaka kategorija proteže na jednom kontinuumu; tako npr. kategorija 7 zauzima kontinuum od 6,5 — 7,5.

¹⁰ Guilford J. P.: Fundamental Statistics in Psychology and Education. Mc Graw Hill, New York, 1956, str. 159.

High School for Defectology — Zagreb

Vladimir Stančić, Dr. Franjo Tonković and Gojko Zovko

SCALE FOR TESTING THE ATTITUDES TOWARDS EMPLOYED BLIND PERSONS

SUMMARY

A normal social environment can generally take up different attitudes towards the blind and their being employed. Attitudes in turn can have an influence in the process of integration of blind persons in a normal social environment. Within the framework of an extensive project of testing the attitudes towards employed blind persons and considering the factors they are dependent upon, the authors of the report have undertaken the construction of a scale for the testing of attitudes towards the employed blind. (SZS) scale. In the construction of the scale the authors made use of the Thurstone method of equal-appearing intervals. The psychometric characteristics of the scale have been tested on a sample (an incidental sample) of students of the Faculty for Economics in Zagreb. According to the authors' opinion it has been found that they meet the requirements. In the application of the scale, they will, according to the further intention of the authors, be further improved. Special attention will be dedicated to the empirical evaluation of the scale.